

УДК 368.54

Алескерова Ю. В.

Навчально-науковий центр «Інститут аграрної економіки»

СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО СЕКТОРА

Досліджено специфіку страхування сільськогосподарського сектора. Проведено глибокий аналіз страхування в сільському господарстві, а саме, що таке сільськогосподарське страхування, ризик при сільськогосподарському страхуванні, добровільні форми сільськогосподарського страхування, концептуальні основи добровільного сільськогосподарського страхування. Інструментом ухвалення стратегічного рішення є знаходження оптимальних параметрів виробництва на підприємствах. Будь-яка зміна структури виробництва, зміна пріоритетів розвитку повинні бути підкріплені можливістю реального коректування структури всіх видів ресурсів і супроводжуватися заходами щодо зниження впливу існуючих ризиків на результати виробництва.

Ключові слова: страхування, сільське господарство, сільськогосподарське страхування, сільськогосподарська продукція.

Постановка проблеми. Процес сільськогосподарського виробництва представляє поєднання та взаємодію людини та природи, при цьому він являється внутрішньо суперечливим. Впливаючи на природу, людина зазнає негативні результати своєї діяльності. Страхування є дієвою системою захисту майнових інтересів громадян і підприємців. Воно дає змогу підтримати соціальну стабільність у суспільстві, це важливий фінансовий інструмент регулювання економіки держави і забезпечення її національної безпеки. Виходячи з цього, страхуванню у провідних країнах приділяється велика увага. Про його сучасний стан свідчить величина активів страхових компаній.

Сільськогосподарське страхування є специфічним класом страхування, об'єднуючим декілька підгалузей. Виділення сільськогосподарського страхування в окремий клас здійснюється за принципами формування комплексних видів страхування. До таких видів відносяться морське, космічне, авіаційне, медичне тощо.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання. Окремі теоретичні та практичні аспекти досліджуваної проблеми висвітлено в працях вітчизняних та зарубіжних учених. Окремі теоретичні та практичні аспекти досліджуваної проблеми висвітлено в працях вітчизняних та зарубіжних учених: В.Д. Базилевич, В.В. Вітлінський, К.Г. Воблій, Н.М. Внукова, В.І. Грушко, О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, В.П. Дубіщев, М.С. Клапків, С.А. Навроцький, С.І. Наконечний, С.С. Осадець, Д.В. Полозенко, П.Т. Саблук, Л.М. Худолій, А.В. Чупіс, О.І. Ястремський та інші.

Базилевич В. Д. аналізують актуальні проблеми теорії та практики страхування в умовах ринкової економіки. Розкриваються особливості розвитку страхової справи в Україні. Увага зосереджується насамперед на нових для нашої країни видах страхування [3].

Слід зазначити, що категорію страховий захист найчастіше ототожнюють зі страхуванням. Однак, С.С. Осадець [6, с. 10] зазначає, що суть – «в нагромадженні й витрачанні грошових та інших ресурсів для здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних з ними втрат». Таке визначення говорить про більш широке значення в тому розумінні, що страхування – це не єдиний спосіб страхового захисту, оскільки само страхування і «так званий бюджетний метод» [6, с. 264] теж призначені для пом'якшення наслідків від настання несприятливих випадкових подій.

Важливо в сьогоденні умовах дослідити, що ж таке сільськогосподарське страхування, його

значення для сільськогосподарського виробництва: як має забезпечуватися страхування сільськогосподарських культур та ризики, які при цьому є, добровільні форми сільськогосподарського страхування та їх концептуальні форми.

Об'єкти дослідження та методика дослідження. Потребує глибокого дослідження аналіз страхування в сільському господарстві, а саме, що таке сільськогосподарське страхування, ризик при сільськогосподарському страхуванні, добровільні форми сільськогосподарського страхування, концептуальні основи добровільного сільськогосподарського страхування.

Результати досліджень. Досі термін «сільськогосподарське страхування» застосовувався для позначення сукупності різних видів страхування в аграрному секторі. У сільськогосподарське страхування включалося страхування тварин, страхування урожаю сільськогосподарських культур, страхування майна сільськогосподарських підприємств (будівель, споруд, устаткування і т. п.). У зарубіжних країнах в сільськогосподарському страхуванні також виділяються окремі підгалузі. Наприклад, в Канаді до складу сільськогосподарського страхування включено декілька страхових програм, які виконують функції підгалузі страхування. Це програми СІР – страхування урожаю; RІP – страхування рівнів доходів по культурах; ORIР – страхування загального рівня доходів. Основною підгалуззю сільськогосподарського страхування в США є страхування сільськогосподарських культур. Разом з тим в систему сільськогосподарського страхування включається страхування тварин, фермерської нерухомості і доходів.

У підсумку за 2009 рік за 132 договорами були заявлені збитки. Страховики відшкодували аграріям 19,2 млн. гривень. Ринок пропорційно розділився між провідними гравцями. Так, компанія «Оранта» надала відшкодування у розмірі 34% від загальних виплат по ринку України, «Уніка» – 20,8%, «Провідна» – 9,5%, ТАС – 7,4%, УАСК – 6,6%, PZU – 5,1%.

Згідно з даними ІFC, у 2009 р. кількість договорів з аграрного страхування склала 1,9 тис. (у 2008 р. – 1,6 тис.). Сума премій, отриманих страховиками даного сектору, склала 42 млн. грн., у 2008 р. – 155 млн. Застрахована площа у 2009 р. склала 510 тис. га, у 2008 р. – 1 млн. 170 тис. га. Субсидій у 2009 р. держава не виділяла, тоді як у 2008 р. обсяг субсидій склав 72 млн. грн. Рівень виплат за договорами страхування культур у 2009 р. склав майже 37%. Це цілком прийнятний результат для страхового ринку. Доручений

рівень виплат підтверджує, що агрострахування у 2009 р. було в основному класичним.

Аграрії уклали у 2011 році найбільше договорів щодо страхування пшениці (42%), рапсу (32%) і ячменю (24%). У структурі премій домінує пшениця (61%). Середній тариф при укладанні угод – 5,5%, а середня сума премії – 72,5 грн./га з відповідальністю 1285 грн.

Специфіка ризиків, супроводжуваних сільськогосподарське виробництво, обумовлена специфікою самої галузі. Особливості сільського господарства як галузі матеріального виробництва зв'язані, перш за все, з природно-біологічними чинниками.

Середній рівень збитковості зафіксований на рівні 184% по всьому портфелю, але цей показник істотно відрізняється по страхових компаніях. Мінімальна збитковість була зафіксована на рівні 27,1%. Максимальний рівень збитковості склав 1055%. Слід зазначити, що рівень збитковості у компаній – лідерів ринку (за застрахованою площею, за кількістю договорів і за обсягами зібраних премій) у середньому перевищував 100%, тобто компанії – лідери ринку виплатили відшкодувань більше, ніж зібрали премій восени 2009 року.

За період осінь 2012-весна 2013 рр. страхові компанії – члени Аграрного страхового Пула уклали 982 договори страхування врожаю зернових і технічних культур. Сума відповідальності страховиків склала 3,2 мільярда гривень, при цьому сума зібраних страхових премій склала більше 100 мільйонів гривень. Урожай сільськогосподарських культур був застрахований на загальній площі понад 486 тисяч гектарів. Станом на 01.09.2013 року страхові компанії вже виплатили відшкодування в загальній сумі у 7,9 мільйона гривень. Причиною незначних виплат в 2013 році стали сприятливі погодні умови. Ризикові події фіксувалися переважно в південних регіонах України (Херсонська, Миколаївська, Запорізька області та АР Крим). Основною причиною недобору врожаю стала весняна посуха (недостатня кількість опадів), яка спостерігалася у вищевказаних регіонах у квітні-травні поточного року.

Щорічно сільське господарство в Україні страждає від небезпечних природних явищ і несприятливих погодних умов. Втрати відображаються в зниженні врожайності, недобір валової продукції сільськогосподарських культур, унаслідок чого сільгосптоваровиробники відчувають значний матеріальний збиток. В останні роки погодні катаклізми траплялися досить часто. Так, у 2003 році аграрії зіткнулися зі значним вимерзанням озимої пшениці і утворенням крижаної кірки, у 2006 році їм завадили міцні морози, у 2007 році – посуха, пиліві бурі та град, а в 2008 році – повінь.

На території України втрати врожайності від несприятливих погодних умов в окремі роки можуть досягати 45-50%, а при поєднанні декількох несприятливих явищ (як це спостерігалось у вже вищезгаданому 2003 р.) досягати і значно більших показників. Наприклад, у 2000 році через стихійні лиха загинули сільськогосподарські культури на площі 763,2 тис. га, в результаті чого сільгосптоваровиробникам було завдано збитків на суму 593 100 000 грн. У 2001 році ці показники склали 285,3 тис. га і 209 700 000 грн.; у 2002 році – 915,1 тис. га і 469 млн грн., у 2003 році – близько 3,3 млн га і 1,3 млрд грн. відповідно.

Такі явища, як сильні зливи з грозами, випадання граду і шквальні пориви вітру в літній період в ряді областей, починаючи з 2006 року, стали

регулярно повторюватися, викликаючи підтоплення значної частини сільських територій, приводячи до загибелі сільськогосподарських культур, лісових насаджень та тварин у сільгоспвиробників усіх форм власності, порушуючи нормальне функціонування агропромислового комплексу та ставлячи під загрозу продовольчу безпеку регіонів, що постраждали від стихійного лиха.

Враховуючи вищевикладене, практика надання допомоги сільськогосподарським товаровиробникам, які постраждали внаслідок стихійних явищ природного характеру, за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету придбала стійкий характер. Наприклад, у 2007 році збитки вітчизняних аграріїв досягли 1 млрд грн., з резервного фонду на подолання наслідків стихії довелося виділити 120 млн грн. У 2012 році Міністерство аграрної політики оцінює збитки виробників зерна через посуху в 13,6 млрд грн., При цьому агровиробники можуть розраховувати на 500 млн грн. державної допомоги.

Однак перевірки Колегії Рахункової палати України встановлено непоодинокі порушення у випадках виділення коштів на ці цілі з резервного фонду при віднесенні стихійного події до надзвичайної ситуації місцевого або об'єктового рівня.

Держава, намагаючись мінімізувати збитки аграріїв, змушене регулярно вдаватися до неефективних заходів фінансової допомоги у вигляді прямих виплат з резервного фонду, що суперечить міжнародній практиці і нормам СОТ.

Відсутність у більшості аграрних господарств достатнього обсягу вільних оборотних коштів призводить до того, що страховикам часто доводиться штучно звужувати страхове поле, захищаючи аграріїв лише від окремих ризиків. Тому ринок страхування агроризиків в Україні, як і раніше, залишається цілком залежним від державних субсидій, а також від обсягу кредитування сільгоспідприємств, в рамках якого у останніх з'являється необхідність застрахувати заставу.

Однак в останні роки агрострахування стає все більш популярним. Головним об'єктом страхового захисту є різні однорічні сільськогосподарські культури, які найбільш уразливі в разі виникнення погодних аномалій. Набагато меншою мірою, ніж страхування від втрат врожаю, розвинене страхування різного худоби і таких активів сільськогосподарських підприємств, як техніка і будови.

Незважаючи на відсутність державної підтримки, за основними технічними показниками у 2011 році отримані кращі результати, ніж в 2009-2010 рр. На ринку переважає класичне страхування з незначними обсягами формально-го страхування аграрних ризиків, в основному зі страхування банківських застав.

Загальний обсяг ринку страхування сільськогосподарських культур в Україні в 2011 році склав 786 тис. га застрахованих площ, що на 233 тис. га або на 42,1% більше, ніж у 2010 році. Сума страхових платежів з цього виду страхування за 2011 рік склала 136 300 000 грн., що на 64,2 млн. грн. або на 89% більше показників минулого року (таб. 1) [10].

У середньому за 2011 рік на 1 га площ доводилося 173,4 грн. страхового платежу. За 2011 рік агровиробниками укладено 2710 договорів страхування сільськогосподарських культур, що на 1493 договору або на 122,7% більше ніж у 2010 році. Рівень виплат в 2011 році склав 67,3% (у 2010 році – 50,9, у 2009 році – 36,5%) [10].

Таблиця 1

Динаміка ринку агрострахування в Україні, 2005-2012 рр.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Застрахована площа, тис. га	390	670	2 360	1 171	510	553	786	2 900
Страхові платежі, млн. грн.	12,8	28,5	117,1	155,4	42	72,1	136,3	270
Страховий платіж на 1 га, грн.	32,8	42,5	49,6	132,7	82,4	130,4	173,4	93,1
Розмір державних субсидій, млн.грн.	5,8	12,5	47,8	72,8	0	0	0	60
Частка державних субсидій у витратах на страхування, %	45,3	43,9	40,8	46,8	0	0	0	22,2
Кількість договорів страхування, шт.	910	1 330	4 397	1 637	1 980	1 217	2 710	5 000
Середній страховий платіж за 1-м договором, тис. грн.	14,1	21,4	26,6	94,9	21,2	59,2	50,3	54
Рівень виплат, %	-	-	-	-	36,5	50,9	67,3	62

Договори страхування заставних посівів з низькими ставками премій (формальне страхування) у 2011 році в основному полягали навесні-влітку на період до збору врожаю. Значний вплив на результати страхування сільськогосподарських культур на період весна-осінь 2011 року зробила програма форвардних (заставних) закупівель компанії «Хліб Інвестбуд», яка передбачала укладання договорів заставних закупівель за наявності договорів страхування врожаю.

Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» встановив єдиний підхід при страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Також передбачені стандартизація умов страхування, введення стандартних страхових тарифів, типового договору та форм документів, що сприятиме уніфікації діяльності страхових організацій на ринку страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, заохоченню сільгосптоваровиробників страхувати врожай і прискоренню розвитку всієї системи страхування сільськогосподарської продукції. Це, у свою чергу, забезпечить стабільність сільськогосподарського виробництва та доходи сільськогосподарського населення, сприятиме максимальному використанню можливостей аграрного та страхового ринків з метою ефективного витрачання державних ресурсів. Тому дуже важливо, щоб використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки страхування сільгосппродукції, відбувалося з урахуванням інтересів усіх сторін даного національного проекту: сільгоспвиробників, страховиків і держави. Система такого страхування має бути максимально прозорою, недорогий і надійною. Адаже на ці цілі держава планує виділити 50-70 млн. грн.

Тут важливо відзначити, що розрахунок тарифних ставок стандартних страхових тарифів для страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою (зі страхування посівів озимої пшениці, жита, ячменю на період перезимівлі від повної загибелі) зроблений проектом «Розвиток агрострахування в Україні», який з 2007 року здійснюється Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC, Група Світового банку) у партнерстві з Канадським агентством міжнародного розвитку (CIDA) та у співпраці з Міжнародним інститутом управління сільськогосподарськими ризиками (IARM). Оцінка тарифів проведена виходячи з реалістичних припущень, які засновані на практиках, вживаних в даний час в Україні, і на практиках, які є загальними для систем агрострахування в інших країнах світу.

У цілому обсяг аграрного страхування в 2012 році оцінюється в 270 млн грн., в т. ч. страхуван-

ня посівів озимої пшениці з державною підтримкою складе 120-140 млн грн.

Спираючись на досвід Міжнародного інституту управління сільськогосподарськими ризиками (IARM), можна помітити, що ці оцінки досить точно відображають ризики, пов'язані з виробництвом озимої пшениці і вартістю програми страхування.

Основним засобом виробництва в сільському господарстві є земля. Для підтримки її родючості необхідне своєчасне здійснення агротехнічних заходів.

У сільському господарстві процес виробництва нерозривно пов'язаний з природними процесами розвитку живих організмів – рослин і тварин, життєдіяльність яких багато в чому залежить від природних явищ. Цим обумовлені негативні, а деколи і катастрофічні для сільськогосподарського виробництва наслідки несприятливих природних явищ (люті морози, град, засуха).

Ризикова ситуація в сільському господарстві загострена диспаритетом цін на промислову і сільськогосподарську продукцію. Монополізм виробників засобів сільськогосподарського виробництва викликав встановлення високих цін на ринку матеріальних ресурсів. Ринок же сільгосппродукції по ступеню конкурентності близький до ідеального, а ціни на сільськогосподарську продукцію сковані і до певної міри регулюються державою. В результаті цього сільські товаровиробники опинилися в непередбачено скрутному становищі.

Використовуючи статистичні методи досліджень, можна визначити математичне очікування урожайностей різних сільськогосподарських культур і оцінити ступінь тієї, що їх коливається. Вже на підставі цих даних можна визначити набір культур, обробіток яких в умовах вибраної мікророни є найменш ризикованим. Але у зв'язку з тим, що різні сільськогосподарські культури різним чином реагують на зміну погодних умов, виникає необхідність оцінки ступеня ризику при їх сукупному впливі на формування кінцевих результатів виробництва.

У зв'язку з цим інструментом ухвалення стратегічного рішення є знаходження оптимальних параметрів виробництва на підприємствах.

Таким чином, будь-яка зміна структури виробництва, зміна пріоритетів розвитку повинні бути підкріплені можливістю реального коректування структури всіх видів ресурсів і супроводжуватися заходами щодо зниження впливу існуючих ризиків на результати виробництва.

Слід підкреслити, що виробничі ресурси в сільському господарстві відрізняються високим ступенем не мобільності, а виробнича діяльність відрізняється яскраво вираженою сезонністю. Це значною мірою обмежує для підприємства мож-

ливість зміни структури виробництва протягом технологічного циклу. Тому при визначенні оптимальних параметрів виробництва необхідно враховувати можливість проведення підприємством додаткових заходів, направлених на підвищення рівня визначеності в отриманні запланованих результатів. Одним з найбільш поширених заходів, що виправдали себе, щодо управління ризиком є його страхування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведене стосовно сільськогосподарського страхування дозволило зробити наступні висновки та перспективи подальших досліджень:

1. Сільськогосподарське страхування – це комплексний вид майнового страхування. Його підгалуззями є страхування сільськогосподарських культур, страхування тварин, страхування нерухомого майна і доходу сільськогосподарських

товаровиробників. Основними ознаками, які дозволяють включити окремі підгалуззі в клас сільськогосподарського страхування, є властиві їм специфічні страхові ризикові обставини і зв'язок переважаючої частини сільськогосподарського майна з живою природою.

2. При страхуванні сільськогосподарських культур страховим захистом повинні забезпечуватися не сам урожай, а підприємницький ризик сільськогосподарського товаровиробника, який його вирощує.

3. Добровільні форми сільськогосподарського страхування вимагають глибокого обґрунтування страхового інтересу сільськогосподарського товаровиробника.

4. Концептуальні основи добровільного сільськогосподарського страхування повинні включати механізми участі держави в створенні страхових фондів страховиків.

Список літератури:

1. Навроцький, С. А. Страховий захист як метод зниження виробничо-господарських ризиків сільськогосподарських підприємств // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». Вип. 1, 2007 : Науково-методичний журнал. – Суми : СНАУ, 2007. – С. 41-51.
2. Александрова М. М. Страхування : навч. посіб. / Александрова М. М. – К. : ЦУЛ, 2002. – 208 с.
3. Базилевич В. Д. Страхова справа : [монографія] / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич ; рец. А. П. Румянцев. – 6-те вид., стер. – К. : Знання, 2008. – 351 с.
4. Луцько В.С. Стан і проблеми обов'язкового страхування посівів зернових культур / В. С. Луцько, О. В. Гайдук, О. В. Луцько // Економіка АПК. – 2004. – № 5. – С. 76-81.
5. Гудзь О. Є. До концепції розбудови системи агрострахування в Україні / О. Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2006. – № 11. – С. 35-39.
6. Осадець С.С. Страхування / С. С. Осадець. – К. : КНЕУ, 2002 р.
7. Мних М. В. Розвиток теорії страхування у сучасних умовах / М. В. Мних // Економіка та держава. – 2009. – № 2. – С. 20-21.
8. Шолойко А. С. Принципи обов'язкового страхування в умовах ринкової економіки / А. С. Шолойко // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 74-76.
9. Якубович В. А. Використання міжнародного досвіду в процесі розбудови системи аграрного страхування в Україні: досвід Іспанії / В. А. Якубович // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 139-143.
10. [Електронний ресурс]. – Ржим доступу : <http://insurance.uabs.edu.ua/uk/biblioteka/publikatsii/339-problemy-i-perspektyvy-rozvytku-ahrarnoho-strakhuvannia-v-ukraini.html>.

Алескерова Ю. В.

Учебно-научный центр «Институт аграрной экономики»

СТРАХОВАНИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО СЕКТОРА

Резюме

Исследована специфика страхования сельскохозяйственного сектора. Проведен глубокий анализ страхования в сельском хозяйстве, а именно, что такое сельскохозяйственное страхование, риск при сельскохозяйственном страховании, добровольные формы сельскохозяйственного страхования, концептуальные основы добровольного сельскохозяйственного страхования. Инструментом принятия стратегического решения является нахождение оптимальных параметров производства на предприятиях. Любое изменение структуры производства, изменение приоритетов развития должны быть подкреплены возможностью реального корректировки структуры всех видов ресурсов и сопровождаться мерами по снижению воздействия существующих рисков на результаты производства.

Ключевые слова: страхование, сельское хозяйство, сельскохозяйственное страхование, сельскохозяйственная продукция.

Aleskerova J. V.

Educational and Scientific Centre «Institute of Agrarian Economy»

INSURANCE AGRICULTURE SECTOR

Summary

The specific insurance agricultural sector. A deep analysis of insurance in agriculture, namely, what is agricultural insurance risk in agricultural insurance, voluntary forms of agricultural insurance, agricultural conceptual basis of voluntary insurance. Tool making strategic decisions is to find the optimal parameters of production enterprises. Any change in the structure of production, changes in development priorities should be supported by the real possibility of adjusting the structure of all resources and accompanied by measures to reduce the impact of risk exposures on production results.

Key words: insurance, agriculture, agricultural insurance, agricultural products.